

References

1. Bahmutskyy, V.J. (1985). At the turn of two centuries. Moscow: Art [in Russian].
2. Beck U. (2000). Society of risk. On the way to the second modern. (V. Inozemtsev, Trans). Moscow: Progress-Tradition [in Russian].
3. Bell D. (2004). In The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting Moscow: Academia [in Russian].
4. Giddens A. (2011). The Consequences of Modernity. (Olhovykov G., D. Kibalchich, Trans). Moscow: Praxis [in Russian].
5. Giddens, A. (2004). The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. (B. Anuryn, Trans). Moscow: Peter [in Russian].
6. Lyotard, J.-F. (1998). The condition of Postmodern. (N. Shmatko, Trans). Moscow: Aletheia [in Russian].
7. Habermas, J. (2005). Modern is an uncompleted project. (B. Skuratov, Trans). Moscow: Praxis [in Russian].
8. Habermas, J. (2007) Labour and interactions. Notes for Hegel's "philosophy of spirit" of Year period. (M. Horkova, Trans). Moscow: Praxis [in Russian].
9. Foucault, M. (2003). Concerning the modernity. Moscow. Retrieved from <http://www.intelros.ru/readroom/nz/n2-2013/18923-ozabochennost-sovremennostyu.html> [in Russian].

УДК 294:1:94(545)

Малежик Дмитро Іванович
кандидат історичних наук, старший викладач
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова
demetrias@i.ua;

Хоменко Глеб Володимирович
студент Національного педагогічного
університету ім. М.П. Драгоманова
gleb-khomenko@yandex.ru

**ПОЛІФОНІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В ІНДІЇ:
АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

У статті висвітлюються основні світоглядно-ціннісні характеристики особистості в індійській філософії. Головна увага зосереджена навколо сенсу людського існування за канонами Сходу. Проведено компаративний аналіз особливостей людини в основних релігійно-філософських вченнях Індії.

Ключові слова: особистість, цивілізація, Схід, звільнення, споглядання, антропокозмизм.

Малежик Дмитрій Іванович, кандидат исторических наук, старший преподаватель Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова;

Хоменко Глеб Владимирович, студент Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова

Полифоничность развития религиозно-философской мысли в Индии: антропологическое измерение

В статье освещаются основные мировоззренческие и ценностные характеристики личности в индийской философии. Основное внимание уделяется смыслу человеческого существования по канонам Востока. Проведен компаративный анализ особенностей человека в основных религиозно-философских учениях Индии.

Ключевые слова: личность, цивилизация, Восток, освобождение, созерцание, антропокозмизм.

Malezhyk Dmytro, PhD in History, senior lecturer, National Dragomanov Pedagogical University;

Khomenko Hleb, fourth-year student, National Dragomanov Pedagogical University.

The polyphony of evolution of religious and philosophical thought in India: anthropological determination

The article deals with the main world outlook and value properties of traditional personality in Indian philosophy. The main attention has been attended to a sense of human being according to the Oriental canons. The comparative analysis of human peculiarities in the main Indian religious and philosophical teachings has been made.

From the 18th the process of comparison of personality in the Western and the Orient civilizations begins. The main distinctive feature of them is an attitude to the nature and environment. While 'western' person was formed under the influence of socio-economical factors, 'Oriental' person acquired personal traits due to development of religious and philosophical schooling.

The origins of western researches of an anthropological pattern of the Orient civilization are very stereotyped. The reason of this occurrence is a subjective understanding of the Oriental personality by western researchers. The first scientists who noted it was Arabic thinker E.Said, who founded an Orientalism as a branch of learning. Moreover, important part from this point of view was the European aspiration for increasing its identity through the opposition 'We VS They'.

The validity of the Arabic thinker's thoughts is confirmed by researches of Soviet scientist Ye. Torchinov. After the example of the Upanishads (i.e. Sanskrit sacred books), the scientist debunks Western prejudices as for human absence in the Orient. According to the treatise's ideas, the main aim of human being is an achieving of release, which is possible only by means of personal effort. It indicates existence of subjective determination in the Orient civilization.

These stereotypes and monotony are the result of scientific systematization and abstracting of the researches. We can not deny an availability of Western elements in the Orient and vice-versa.

Typical representative of the Oriental typology of cultures is an Indian area. According to M. Weber, it should be paid a special attention to India because of originality of its cultural forms. The polyphony of evolution of religious and philosophical thought in India played an important role in the forming of anthropological pattern. Each of the Indian philosophical teaching was based on cosmic and moral law. Unlike the Western religious teachings Indian philosophy disclaims the thought of God, which rule the world.

The main schoolings of orthodox and non-orthodox tradition of Indian philosophy differed according to their attitude to Veda. Orthodox, or classical tradition includes six religious and philosophical teachings. They are similar in the understanding of the world, i.e. the unity of Brahman and Atman. The aim of human being in accordance with these teachings is an overcoming of samsara.

In particular, adherents of Yoga stress on an achieving of salvation by means of meditative practices. According to Yoga, human is identified with clear consciousness. The founder of Yoga Patanjali says that during the cognition human identifies with chitta – intellectual activity and reflection of the world. Release of chitta's influence is an obligatory demand for a salvation.

Such attitude to human we can see in Vaisesika and Nyaya teachings. According to them an interaction between mind and body and the world occurs by means of regeneration of Atman. As opposed to Yoga schooling of Vedanta stressed on the rules of individual behavior.

In Buddhism, which is one of the most popular Indian teaching, anthropological pattern is described by means of the Four Noble Truths. Sensation of suffering in Buddhism is a result of human pursuit of happiness. The most optimal way for salvation is a renunciation of passions and excessive emotions. The universal law of bodhi requires of perception of self- essence and environment in unity and integrity. Urge towards good for good is a integral part of karma's purity. A major contribution of Buddhism to Indian philosophy is an universalization of human values regardless of social conditions. At the same time Buddhism as any Indian religious and philosophical teaching concurs an ahimsa principle, i.e. non-doing of evil for all kind of animate nature.

Jainism also claims a salvation as the highest sense of human being. Contrary from Buddhism this teaching doesn't require a severe asceticism. Unity of substance and spirit may be achieved by means of natural self-perfection. Mortification of own passions is one of Five Great Vows, which are the base of Jainism philosophy.

Every religious and philosophical Indian teaching suggests an universal way of human being. Its essence is in an fusion of individual and world soul, which arouse release and salvation. The absence of Western cogito subject are compensated by the Orient impersonal subject. In spite of globalization, the research of main features of the Orient civilization is one of the most priority challenges nowadays.

Key words: personality, civilization, the Orient, release, contemplation, anthropocosmism.

Дослідження основних антропологічних характеристик у філософії Сходу, зокрема Індії, становить значний науковий інтерес. Вивчення особливостей людини, яка функціонує в іншому культурно-цивілізаційному полюсі, надасть змогу ширше поглянути на тенденцію зростаючої гуманізації, що властива для західного суспільства. На науковому ж рівні подібні дослідження дають змогу загострити увагу на діалогові "Захід–Схід", який, попри глобалізаційні процеси, продовжує залишатися одним із пріоритетних викликів сьогодення.

Саме індійська культура є найбільш яскравим зразком східної цивілізації та заслуговує на окреме наукове дослідження.

Проблема дослідження людини в індійській філософії знаходить висвітлення у низці наукових праць, зокрема М. Мюллера "Шість систем індійської філософії" [12], Є.О. Торчинова "Шляхи філософії Сходу та Заходу" [11], М.Т. Степанянц "Людина в контексті традиційних культур" [9]. Проте спеціального комплексного дослідження з поставленої проблеми не існує.

Мета статті полягає в здійсненні компаративного аналізу духовних цінностей людини в Індії згідно з основними релігійно-філософськими вченнями.

Зіставлення західної та східної людини було започатковано в XVIII ст. в процесі розширення європейськими вченими знань про навколишній світ. У цей час активно відбувалася колонізація східних країн, що дало змогу дослідити особливості життя місцевого населення, якому притаманні інакші звичаї та традиції.

Серед загальноприйнятих бінарних опозицій цінностей Заходу і Сходу, основними є ідея свободи особистості на Заході та фаталізм на Сході; технологічне оволодіння природою на Заході і пристосування до неї на Сході. Ці відмінності є достатньо умовними і несуть в собі момент наукової систематизації та абстрагування: в культурах Сходу наявні "прозахідні" елементи і навпаки [3].

Західноєвропейські уявлення про Схід, які сформувались у часи колонізації, у багатьох аспектах виявлялися недостовірними. Арабський мислитель Едвард Саїд, звернув увагу на однобічність західного розуміння по відношенню до протилежного полюсу культури: "Житель Сходу живе на Сході, веде східний образ життя, характеризується східним деспотизмом і чуттєвістю, йому властивий східний фаталізм" [1]. Варто взяти до уваги той факт, що розмежування Сходу та Заходу відіграло важливе значення в становленні самої Європи як геокультурного регіону.

Подібні ідеї, пов'язані з максимальною об'єктивізацією досліджень окремого культурного регіону, також відстоював представник американської школи культурної антропології Ф. Боас. На його думку, вивчення певного культурного осередку має відбуватися виключно очима носія цієї культури, що унеможливить процеси відносної інтерпретації.

Схеми гегельянства щодо визначення східної людини "тимчасовою маніфестацією Абсолюту" в науковому дискурсі XXI століття також визнаються обмеженими. Так, у ведичних текстах людина ототожнюється з пашу – домашніми тваринами. Однак тільки людина наділена здатністю здійснювати ритуали та жертвоприношення, що потребують особистісних зусиль [9, 402-407].

У релігіях східних культур бог не має повноважень бути творцем світу. Згідно із східними уявленнями, Боги, як і люди, підпорядковані особливостям космічно-морального закону. У кожній з країн Сходу цей закон має власну назву. Довкола нього будується релігійне світобачення та формується ідеал людини [2]. Пропонуємо зупинитися на вже згаданій індійській культурі, як унікальному осередку східної цивілізації.

Ортодоксальна, або ж класична традиція індійської філософії налічує у своєму складі шість даршан – шкіл відповідного напрямку: санх'я, йога, міманса, веданта, вайшешика і ньая. У цих вченнях постає індивідуальна душа Атман, що також впливає на порядок світу. "Це він, увійшовши сюди аж до кінчиків нігтів. Цей Атман є Брахман, постійне безпосереднє сприйняття всього" [4]. Подібні уявлення були запозичені Арістотелем у його вченні про матерію та душу.

Сутність життя людини полягає в непорушній єдності існування з Брахманом та Атманом, що досягається шляхом медитативних практик. Метою подібного злиття є подолання сансари – безкінечної кількості перевтілень, що керується кармою людини. Особливості карми являють собою своєрідну відплату за існування душі в минулих фізичних тілах.

Наприклад, школа йоги акцентує увагу на практичному спрямуванні шляху спасіння. За словами Патанджалі, під йогою мається на увазі "утримання матерії думки (читта) від уособлення в різні образи (врітті)" [5]. В її основі лежить розуміння людини як чистої свідомості. Тож, згідно з особливостями йоги, у процесі пізнання людині звично ототожнювати себе з читтою – інтелектуальною діяльністю та відображенням світу. Звільнення від впливу читти є безумовною вимогою до спасіння.

В свою чергу, школи Вайшешики та Ньяї займалися осмисленням тотожних філософських проблем. У тексті "Вайшешики-сутри", що датується III-I ст. до н.е. розглядаються основні проблеми, які розташовані навколо головної мети – спасіння душі людини [6]. Теорія пізнання в межах цих шкіл була основним засобом обґрунтування шляху спасіння. Взаємодія розуму або ж манас та фізичної субстанції зі світом сприяло кругообігу перероджень Атмана. Звільнення душі могло статися за умови істинного пізнання, що наближало людину до стану чистої свідомості.

Отже, за ортодоксальною традицією філософії Індії, сенсом людського існування є гармонійне поєднання індивідуальної (Атман) та колективної (Брахман) природи людини, тобто єдність людської сутності та природи.

Альтернативне розуміння антропокосмічної складової людського існування висвітлюється в неортодоксальних вченнях Індії – буддизмі та джайнізмі.

Буддизм як неортодоксальне релігійно-філософське вчення виникло в VI століття до нашої ери. В основі теоретичної складової буддизму лежить поняття дхарми – універсального закону та бодхі – виходу з дихотомії об'єкт-предметного сприйняття світу. Згідно з дхармою, світ становить єдність окремих елементів психофізичної природи, що за принципом прапті узгоджують фізичні властивості та духовні якості людини. Однією з беззаперечних умов дотримання дхарми є принцип ахімса – не завдавання шкоди всьому живому, одне з узагальнюючих та найважливіших у філософії Сходу.

Зміст філософії буддизму представлений чотирма благородними істинами, які являють собою своєрідні канони антропокосмічних уявлень. Зокрема, йдеться про те, що життя людини сповнене страждань незалежно від її соціальних умов. Адже повсякденні нещастя, старість та раптова смерть спіткають усе людство. Причиною страждання вважається супротив та нерозуміння сутності життя. Єдиним шляхом звільнення від нього є цілеспрямована відмова від бажань та пристрастей.

В основі морального життя, за індійським філософом С. Радхакришнаном, лежить ідея втечі від зла, що існує поряд з людиною. Аналізуючи моральну особистість людини, буддизм виявляє, що на її розвиток впливає принцип моральної причинності – вже згадана карма. Вчення про моральну причинність, показує, що все існуюче породжене бажанням. Про це свідчать слова С. Радхакришнана: "Дія припиняється, коли припиняється насолода органів чуття від предметів. Насолода припиняється, коли визнається минулість життя. Ми повинні намагатися зруйнувати складне я, щоб перешкодити його новому утворенню" [7].

Важливим внеском буддизму в антропологічну думку Сходу є універсалізація цінностей людини, що заперечує варно-кастові критерії. Вважаючи усі людські почуття порожнечою, це релігійно-філософське вчення заперечує за людиною константну сутність – Атмана та визнає замість цього лише рух часових пустих знаків. "Порожнеча не відмінна від чуттєво сприйманого. Чуттєво сприймане – це і є порожнеча" [10].

Як і в буддизмі, у філософії джайнізму однією з ключових є думка про звільнення від сансари. Проте вчення джайнів мало більш гуманістичне спрямування, визнаючи існування душі, що досягає нірвани шляхом самовдосконалення, а не лише через суворий аскетизм. Для досягнення звільнення, нижча матерія повинна бути підпорядкована вищому духу. Коли душа звільняється від вантажу, що тягне її вниз, вона піднімається до вершини всесвіту, де перебувають звільнені [8].

Взірцем людини у джайнізмі є особистість, яка має досконалий погляд, знання та слідує "п'яти великим обітницям" у власній поведінці. Від людини вимагається не завдавання шкоди тваринам, до-

тримання вимог доброчесності та правдивості. Однією з ключових навичок є уміння приборкувати власні пристрасті.

Отже, релігійно-філософські вчення Індії закликають до єдності людини та природи. В ортодоксальній та неортодоксальній традиції індійської філософії метою людського існування є звільнення або ж спасіння від власних пристрастей, які роблять життя нестерпним. Кожне з релігійно-філософських вчень стародавньої Індії зорієнтовано на пошук універсального шляху, що призведе до єдності людської душі та природи.

Перспективою подальших наукових пошуків є дослідження антропологічної різноманітності в контексті діалогу Заходу та Сходу.

Література

1. Башарова Г. Ф. "Теория ориентализма" Э. Саида: подход к осмыслению проблемы Восток – Запад / Г.Ф. Башарова // Современные проблемы и перспективы развития исламоведения, востоковедения и тюркологии /Международная молодежная научно-практическая конференция. 14 мая 2007. – Нижний Новгород, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idmedina.ru/books/materials/turkology/1/vostok_basharova.htm.
2. Безарова Г. І. Схід і Захід: порівняльний аналіз релігійно-філософських традицій [Електронний ресурс] / Безарова Г.І., Зорій Н.І., Слубська А.Я. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philosophia.
3. Більченко Є.В. Схід – Захід як релігійно-культурологічна проблема: специфіка розвитку національної культури [Електронний ресурс] /Більченко Є.В. – Режим доступу: <http://www.zahid-shid.net/index.php?rt=history&num=8&start=4>.
4. Исаева Н. В. Концепция индивидуальной души в комментариях Шанкары на "Брахма-сутры" /Исаева Н. В. // Древняя Индия. Язык, культура, текст. – М.: Наука, 1985. – С.85–110.
5. Йога-Сутры Патанджали. В изложении Вивекананди / [пер. с англ. Я.Попова // С.Вивекананда. Раджа-Йога и афоризмы йога Патанджали. – СПб., 1906.
6. Лысенко В. Г. "Философия природы" в Индии: атомизм школы вайшешика / В.Г. Лысенко. – М.: Наука, 1986. – 199 с.
7. Радхакришнан С. Индийская философия. Том I, II. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orlov-yoga.com/Radhakrishnan/Radhakrishnan1.pdf>.
8. Радхакришнан С. Плюралистичний реалізм джайнізму [Електронний ресурс] /Радхакришнан С. – Режим доступу: <http://www.orlov-yoga.com/Radhakrishnan/Radha8.htm>
9. Степанянц М.Т. Человек в контексте традиционных культур. Человек как манифестация атмана /Степанянц М.Т. // История философии. Запад-Россия-Восток. Книга первая. Философия древности и средневековья. – М.:Греко-латинский кабинет, 1995. – С.402–407.
10. Сутра Сердца Праджня-Парамиты. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://klein.zen.ru/old/heart_sutra.htm.
11. Торчинов Е.О. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного / Е.О. Торчинов. – СПб.: Азбука-классика, Петербургское Востоковедение, 2007. – 480 с.
12. Max Muller. The Six Systems of Indian Philosophy. – L.: Longmans, Green and Co, 1899; М.: Искусство, 1995 [Електронний ресурс] / Max Muller. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/mullm01/index.htm>.

References

1. Basharova, G. F. "Orientalism Theory" by E. Said: approach to the interpretation of East-West problem (2007). Proceedings of the International youth Scientific and Practical Conference "Modern problems and prospects of development of Islamic Studies, Oriental Studies and Turkic Studies". Nizhnyi Novgorod. Retrieved from: http://www.idmedina.ru/books/materials/turkology/1/vostok_basharova.htm [in Russian]
2. Bezarova G.I., & Zoriy, N.I., & Slubskaya A.Ya. (2010). East and West: a comparative analysis of religious and philosophical traditions. Retrieved from http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philosophia/53571.doc.htm [in Ukrainian].
3. Bilchenko Ye.V. (2009) East–West as a religious and philosophical problem: a peculiarity of national culture development. Retrieved from: <http://www.zahid-shid.net/index.php?rt=history&num=8&start=4> [in Ukrainian].
4. Isayeva, N.V. (1985). Conception of individual soul in the Shankara's comments on "Brakhma-sutras". In: Ancient India. Language, culture, text, 85–110. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Yoga-Sutry Patanjali. Told by Vivekananda (1906). (Ya.Popov, Trans). In: S. Vivekananda. Raja-Yoga ta aforyzmy yoga Patanjali. St.-Petersburg: N.p. [in Russian].
6. Lysenko, V. G. (1986). "Philosophy of nature" in India: the atomism of Vaisesika. Moscow: Nauka.
7. Radhakrishnan, S. (1956). Indian Philosophy. Vol.1,2. Retrieved from <http://www.orlov-yoga.com/Radhakrishnan/Radhakrishnan1.pdf> [in Russian].
8. Radhakrishnan, S. (1956) Pluralistic realism of Jainism. Retrieved from <http://www.orlov-yoga.com/Radhakrishnan/Radha8.htm>. [in Russian].
9. Stepanyants, M.T. (1995) Human in the context of traditional cultures. Human as atman's manifestation. In: History of philosophy. West–Russia–East. Vol. 1, 402–407. Moscow:Greek-Latin cabinet [in Russian].
10. Heart sutra of prajna-paramita (1991). (Ye.A.Torchinov, Transl). Retrieved from http://klein.zen.ru/old/heart_sutra.htm [in Russian].
11. Torchinov, E.A. (2007). The ways of Eastern and Western philosophy: a cognition of transcendental things. St.-Petersburg: Azbuka-klassika, Peterburgs Oriental Studies [in Russian].
12. Muller, M. (1995) The Six Systems of Indian Philosophy. M.: Iskusstvo. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/mullm01/index.htm> [in Russian].